ԹՂԹԱԿՑՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԵՒ ԴՐԱՄ
ՂՐԿԵԼՈՒ ՀԱՍՑԷ
M. BENIARD
Poste Restante
Londres. [Angleterre].

Ամէն բան ժողովրդի միջոցով, ժողովրդի կամքով և ժողովրդի համար։

Իւրաքանչիւրի և ընդհանուրի հաւասարապէս ապահովեցիկ կեանք — դա է ճշմարիտ ազատութիւն։

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
ԱՄԷՆ ՏԵՂԵՐԻ ՀԱՄԱՐ

ՏԱՐԵԿԱՆ. . . . . . 5 ֆրանկ.
ԿԷՍ ՏԱՐԻԱՆ. . . . 3 »
ՄԻ ՀԱՄԱՐԸ. . . . ½ »

Ժողովուրդ, դու ինքդ միայն կարող ես ձեռք բերել քո ազատութիւնը։

Արեան ճաճիճներ — ահա ազատութեան ճանապարհը։

Ժողովուրդ, մի աղերսիր, այլ պահանջիր և ձեռք բեր։

ԵՐԳԻԾԱԲԱՆԱԿԱՆ-ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՀԱՆԴԷՍ

ԱՌԱՋԻՆ ՏԱՐԻ | ԼՈՆԴՈՆ | Nr 9 ՑՈՒՆՎԱՐ Nr 9 | 1895 | ՄԻԱՄՍԵԱՅ

ԿՌԻԱԾԱՂԻԿ

ՀԱՅԸ.— ԵԹԷ ՄԷԿ «ԷՍ» ԼԻ ՔԱՐՇԷ, ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԽՆԴԻՐԸ ԼՈՒԾՈՒՄ ԿԸ ՍՏԱՆԱՅ.
(ՈՐՔԱՆ ԽԵՂՃԻՆ ԽԱՐԵՑԻՆ, ԲԱՅՑ ՆԱ ԴԱՐՁԵԱԼ ՑՈՅՑ ՏՈՒԻ)

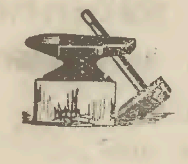

ՅԱՆՁՆԱԽՈՒՄԲ

Թիւրքական Յանձնախումբը հիմա գտնվում է Մուշի կողմերը: Ամենայն ջերմեռանդութեամբ նա կատարում է իր պաշտօնը, ամեն ճիգ թափելով խեղդելու հայերի բողոքները, գողանալու ու թագցնելու հազարաւոր Սասունցի դիակները եւ աղօթելով Ալլահին, որ ձիւնի մի քանի կանգուն շերտով ծածկվեն Սասունի քարուքանդ գիւղերի հետքերը:

Դա է Թիւրք կառավարութեան միակ յոյսըն այժմ:

„Սասունում ոչինչ չէ եղել", յայտարարում է ինքը սուլթանը: „Շնորհքով վեհ. սուլթանի", ակնածութեամբ աւելացնում են Սասունցիներին կոտորող Բիթլիսի վալին ու Զէքքի փաշան: „Ամէն", մրթմրթում է իր քթի տակին սուլթանապաշտ Աշըգեանը, խէթ նայուածքը գցելով Նորընտիր պատրիարքի վրայ:

„Երանի այդպէս լինէր եւ ինձ չը վռդովէին", մտածում է Եւրոպան, եւ հայկական արիւնը հոսելու պատճառով, որ յուզեց եւրոպական հասարակութիւններին, կամայ-ակամայ մի քանի անէրութիւններ իրանց կողմից պատգամաւորներ են ուղարկում Մուշ, նստեցնելով նրանց, սակայն, Սանխօ-Պանխօի էշի վրայ, որով պէտք է գնան հասնեն Թիւրքական Յանձնախմբին:

Դրանից աւելի Դոն-Կիխոտ լինել չէ կարելի.— ուշանալ եւ ապա միանալ այն Յանձնախմբին, որի պաշտօնն է յայտարարել աշխարհին, թէ Սասունի, եթէ ոչ բնակիչները, գէթ լեռները ողջ ու կանգուն են՝ շնորհիվ քիւրդերի և դրանց վեհապետի:

Դոն-Կիխոտ... Դա բացարձակին նման չէ անգլիական խորագէտ, միշտ հեգնոտ և իր շահն իմացող Ջօն-Բուլին: Դա բոլորովին նման չէ հիւսիսային ծածկամիտ, սակաւախօս, բարկացկոտ և իր գործն իմացող Կօզակին: Ֆրանսիական Սպա՞ն... ճիշդ է, նրա մէջ կան հետքեր ասպետական դարերի ոգու, բայց նա չափազանց եսասէր է, որպէս զի Դոն-Կիխոտային ինքնամոռացութեամբը պաշտպանէ հայուհու գեղեցիկ աչքերից:

Ո՛չ. Սանխօ-Պանխօի էշի վրայ նստած, այդ երեք ասպետներն ունեն նոյն էշի տիրոջ մի քանի խորհրդաւոր յատկութիւնները.— որկրամոլ, իր մասին միայն հոգ տանող, եսասէր, մերթ կոյր և մերթ սրատես, նայած թէ ո՛րն է իրան ձեռնտու...

Նրանք հասան: Սասունի լեռներն արդէն վաղուց ձիւնով են ծածկված. հայ քաջերի դիակներն անհետացել են. քարուքանդ գիւղերի հետքն էլ չէ մնացել: Սասունը գրեթէ ամայի է, ուր միայն ագռաւներն են կռռում՝ պտըտվելով նրա վրայ և որտեղից ճնճղուկներն են սլանում դէպի կենդանի վայրեր: Մահը ըղբօշմել է նրա վրայ իր սարսափեցնող պաղութիւնը:

Դահճապետի Յանձնախումբը շփում էր իր ձեռքերն իրար և հեգնական ժպիտով նայում իր ընկերակից երեք Եւրոպացիին: „Քննութեան" արդիւնքն արդէն առաջուց յայտնի էր... Եւ վալիների ու գայմագամների ապարանների դռները բացվեցան Եւրոպացիների համար: Շողոքորթ ու խորամանկ բաշիբօզուկը մեծարում է նրանց: Փառաւոր հիւրասիրութիւններ օր օրի վրայ... Զուարթ խօսակցութիւնը, գովաբանական ակնարկները և շողոքորթութեան ու կեղծաւորութեան անբովանդակ ու անվերջ շատախօսութիւնները, որ յատուկ տաղանդն է Թիւրք պաշտօնեաների, գողանում են օրեր, շաբաթներ, ամիսներ... Այնինչ Թիւրքական Յանձնախումբը յատուկ մարդկանց միջոցով արդէն հաւաքել է տալիս մանրամասն տեղեկութիւններ Սասունի դէպքերի մասին...

„Քննութեան" արդիւնքը չէ՞ որ արդէն առաջուց յայտնի էր: Ահա նա. մի քանի հայ ստահակներ, յեղափոխականներ, խռովեցին Սասունցիներին, որոնք իրանց բնաւորութեամբ արդէն խռովարար են, եւ աւազակութիւններ, մարդասպանութիւններ էին անում քիւրդերի գիւղերում: Սրանք — անմե՛ղ արդարները — իրանց կամքի հակառակ ստիպվեցան կառավարութիւնից տասնեակ հազարներ զօրքերի պաշտպանութիւնն աղերսել: Եւ ապա դրանց հետ միասին, 50-60 հազար հոգի ընդամենը, ստիպվեցան (դարձեալ) կոտորել մի քանի հազար Սասունցի... ընդամենը: Յանցանքը վերջինինն է: Սա ըմբոստ գտնվեցաւ և չուզեց ռ ա յ ա յ ի ն արժանի հլութեամբ խոնարհ ոչխարի պէս իր գլուխը դնել Թիւրքի ու քիւրդի դաշոյնի տակ:

Ահա՛ Սասունի դէպքի ամբողջ ճշմարտութիւնը, որ երեւան եկաւ շնորհով ալլահատիպ խալիֆա սուլթանի: Այդ ամբողջ դէպքում արդարութեանը ոչ մի վիրաւորանք տրված չէ եղել:

Թիւրքական այդ կատակերգութիւնից — երկինք ու երկիր դրան վկայ — Մօլիէռի ոսկրներն անգամ գերեզմանում կը շարժվեն նախանձից: Բայց Եւրոպան Սգանարէլլի դերն էլ կատարելու ցանկութիւնը չէ ցոյց տալիս:

Նա չէ ուզում տեսնել այն, ինչ տարիներից ի վեր իրականութիւն է: Նա Թիւրքի հետ միասին „քննութիւն" է բացել իբր հայերի վիճակն իմանալու համար այնպիսի մի ժամանակ, երբ հազարաւորներ Հայաստանից դուրս են փախչում՝ իրանց կեանքը փրկելու, երբ ամեն օր կիներ են բռնաբարվում, երբ հազարաւորներ բանտերում են մահանում, միջնադարեան տանջանքների տակ ընկնում և կախաղանի սիւնից կախված հայրենասէրների դեռ տաք մարմիններն են ճօճվում...

Քննութի՜ւն, փաստե՞ր — ահա՛ դրանք: Սակայն լսենք. եւրոպական Յանձնախումբը Թիւրքի հետ միասին „քննութիւն" է բացել...

Ի՜նչ յօժարակամ կուրութիւն...

Բայց հայկական աքաղաղի կոկորդը դեռ չէ ցամաքել: Նա կը կանչէ դարձեալ, նա կը կանչէ միշտ, մինչեւ որ արեւը կը ծագէ հայ աշխարհի երեսին...

ՍԱՍՈՒՆ

Սասունն ելաւ, ապստամբեց,
Աշխարհի մէջ հանեց թունդ,
Ամերիկա, Եւրոպ ցնցեց
Քաջաց բնակն գունդագունդ:
Հայոց սրտերն թալթըռացին,
Հայի ձայնը որոտաց,
Կտրիճք առաջ շուտ խաղացին,
Ազատութիւնը թնդաց.

ԱՐԵՒԱԾԱԳԻՆ

ԻՐԱԿԱՆ ԿԵԱՆՔԻՑ

ՆՈՒԷՐ ՏԻԿԻՆ Մ. Ն... ԻՆ.

(Շարունակութիւն) *)

ԱՌԱՋԻՆ ՄԱՍ

I

ՕՐՒԱՅ ԽՆԴԻՐԸ

—Միաժամանակ մի խնդրագիր էլ պէտք է ներկայացնենք, ասաց Միրջանը, — աղաչելով որ շուտ կարգադրէ, թէ ոչ, եթէ այսպէս բաւական ժամանակ տեւէ, կամաց-կամաց ամենքս էլ ինքզինքնիս բանտը կը գտնենք:

—Այդ մասին անհոգ կեցիր, ասաց Գալօն, ընկերութիւնը քու այսօրուան գիտցածդ չէ. ուշ կամ կանուխ նա կը վերջացնէ, ի հարկէ, աւելի հոգ տանելով որ շատ մարդ չը վնասվի:

Վայրկեաններ կան, երբ մարդ յաճախ կորցնում է ինքն իրան եւ երբեմն պատահարներ այնպէս են ազդում ուղեղի եւ առհասարակ ջղային դրութեան վրայ, որ յիշողութիւնը բոլորովին խանգարվում է եւ դատողութիւնը նեղ սահման է ստանում. կրքերն աւելի եւ աւելի են զարթնում, առաջ է գալիս մի վերին աստիճանի յանդգնութիւն եւ անձնապաստանութիւն: Մարդ այդ վայրկեանում արհամարհում է ամեն ինչ. ինչ-որ անհնարին էր թըւում քիչ առաջ, այժմ երեւում է թէ՝ գլուխ է խոնարհեցնում եւ հնազանդում կամքի առաջ: Հաւաքական ոյժն այդ ժամանակ կորցընում է իր նշանակութիւնը. մարդ ամեն ոյժ իր մէջ կենտրոնացած է զգում եւ ամեն բան ուզում է իր սեփական ոյժով, բազուկով վերջացնել եւ ամեն խնդիր իր խելքով լուծել: Դա իսկապէս բարկութեան վայրկեանն է. շատ քիչերին է պատահում, որ իրանք իրանց հիասթափվեն եւ առհասարակ ուրիշներն են, որ ներգործում են այդ տեսակ անհատների վրայ եւ դէպի ուղիղն առաջնորդում. իսկ այս տեսակ առաջնորդող անձեր շատ ու շատ հազուագիւտ են լինում: Միրջանը, ինչպէս երեւում էր, գըտնըվում էր հէնց այդ վայրկեանի ազդեցութեան տակ. մի գերագոյն ոյժ պէտք էր, որ սթափեցնէր նրան եւ այդ ոյժն ընկերութիւնն էր, որի անդամներից մէկը լինելով հանդերձ, նա այնչափ էր ազդվել իրերի ներկայ խառնակ դրութիւնից եւ ճէմբէրեանի դաւաճանական արարքներն այնչափ տեղ էին բռնել նրա ուղեղում ու զբաղեցրել նրան, որ մոռացել էր, թէ ինքն անդամ է մի հաւաքական ոյժի, որ այսօր սարսափ է ձգել ամբողջ Թիւրք կառավարութեան վրայ եւ որի յանդուգն գործունէութիւնից հարեմի սուլթանն իր արիւնռուշտ ու անբարոյական պաշտօնեաներով շուարել մնացել է: Միրջանին հետեւում էին եւ նրա միւս ընկերները: Նրա ազդեցողութիւնը, նրա գրգռված ձեւերը եւ այսօրուայ երեւան եկած խորհրդաւոր նամակների ծանր պարունակութիւններն իրանց ետեւից քաշ էին տալիս երիտասարդ արհեստաւորներին, որոնցից ամենամեծը հազիւ կը լինէր 25 տարեկան, մարդկային կեանքի այն շրջանը, որ աւելի ընդունակ է դիւրազգացութեան, բարկութեան եւ կռւի:

Գալօն միայն գտնվում էր պաղ դրութեան մէջ, բնականից հանդարտ. նրա վրայ ազդել էր եւ կաթօլիկ պ է ռ ե ր ի սառը բնաւորութիւնն ու տված կրթութիւնը: Նա նախ ստիպվել էր լուռ հետեւել խնդրի ելքին, մինչեւ որ մի քիչ հանդարտվէին իր տաք գլուխ ընկերները. Նա գտաւ վերջապէս իր ցանկացած րոպէն եւ նրանց յիշողութեան մէջ արթնացրեց մի հսկայ անհամեմատ ոյժի գոյութիւնը: Գալօն իր նպատակին հասել էր. բոլոր ներկայ եղողներն էլ մի քիչ հանդարտվեցան: Ֆերունի Մարտիրոսը իր ճակատն էր շփում եւ իր չորացած, ոսկրուտ մատներով կարծես ուզում էր անհետացնել այն խոր կնճիռները, որ ժամանակը երկար տարիների ընթացքում դրօշմել էր նրա ճակատի վրայ: Միրջանը ենթարկվել էր յանկարծական փոփոխութեան. նա այժմ սկսել էր հարցեր առաջարկել:

—Քուէարկութեամբ պէտք է որոշվին „թէրորները", այնպէս չէ՞ — ասում էր նա: Հաւատացէք շատ ուրախ պիտի լինէի եթէ քուէին մէկն էլ ինձ ելնէր.. զարնելէս վերջ — աւելացրեց նա — մէկ ափ էլ արիւն կը խմէի. կըսեն թէ արիւնը երբոր խմես՝ գլուխդ չի բռներ. յետոյ իր քթի տակից կամաց-կամաց փնթփնթալով շարունակեց. — Բաներնիս լմնցած է, ասկից ետքը մարդ ոչ գեղեցիկ կին, ոչ աղջիկ, ոչ քոյր ունենալու է, եթէ ոչ ամեն խայտառակութիւն աչքըն առնելու է... Եւ յանկարծ մի խոր հառաչ դուրս պրծաւ նրա կըրծքից, մէկ ինչ-որ ջղային ցնցում սարսռեց նըրան, նրա դէմքը ծամածռվեց, բռունցքները սեղմված վեր բարձրացան, նրա շրթներն արտասանեցին իրանց ամենադաժան ու կծու բառերը, եւ յետոյ նա կրկին ստացաւ իր նախկին դիրքը: Դա Միրջանի զայրոյթի վերջին հետքերըն էին, որ երբեմն-երբեմն, հակառակ իր

*) Տես „Ապտակի" Nrs 7, 8.

Սասունցի՛ քաջ, Սասունցի՛ կին,
Ձեր արևին ես ղուրպան.
Հնչակեանց սուրբ սերմեր ծըլին,
Ազատութեան ես ղուրպան։

Թիւրքը տեսաւ ու կատաղեց,
Զօրքեր հանեց բիւրաւոր,
Ցիսուն հազար քիւրդեր կանչեց՝
Արիւնարբու, զօրաւոր։
Եւ Սասունը պաշարեցին
Այն վայրենի գնդերը,
Թնդանօթներն որոտացին,
Քարքանդ եղան գեղերը։
Ա՜խ, Թիւրք ու քիւրդ բռնաւորնե՛ր,
Նզո՜վք ըլլայ ձեր գլխուն.
Միշտ կտրիճ են Սասունցիներ,
Նզովուի՛, Ջէքքի՛, քո անուն։

Ու արիւնը գետի նման
Թրջեց Սասնոյ վեհ սարեր.
Հայք բիւրերով կոտորվեցան —
Գարշ բռնութեան սո՜ւրբ զոհեր։
Մօր արգանդը Թիւրքը պատռեց,
Գլուխներ անցուց նիզակով.
Մինչ վերջին շունչ Սասուն կռուեց՝
Ազատութեան կարօտով։
Ա՜խ Սասունցիք, ջա՜ն Սասունցիք,
Դիակներուդ ես ղուրպան,
Ա՜խ սուրբ հողի անմա՜հ որդիք,
Ձեր արիւնին ես ղուրպան։

Եւրոպ յանկարծ ցնցվեց անդին,
Ապշած նայեց հայերուն,
Տեսաւ վիճակն գէշ է Թիւրքին
Եւ խորհեց իր շահերուն։
Հայի արեան չը հաւատաց
Եւ Յանձնախումբ մը ծընաւ,
Թիւրքն ալ առաջ ինկաւ, խնդաց,
Զինուոր լեռներ ցոյց տըւաւ։
Ա՜խ Եւրոպա, մօր մը պէս խորթ՝
Հայ դիակներ կը ծաղրե՜ս,
Թիւրքին կընտրես քեզ առաջնորդ.
Այդ ի՞նչ կատակ մեզ կընես...

Կեցցէ՛ կռիւ, կեցցէ՛ արիւն —
Այդ է ճամբայ միշտ մեզի.
Մեր արիւնը Եւրոպայուն,
Անշուշտ, դեռ քիչ կը թըւի։
Ազատութեա՜ն համար անմա՜հ
Թո՛ղ ելնէ ողջ Հայաստան,
Մինչ արիւնով մեր յագենայ
Շահախնդիր Եւրոպան...
Սասունցի՛ քաջ, Սասունցի՛ կին,
Ձեր արիւնին ես ղուրպան.
Հնչակեանց սուրբ սերմեր ծըլին,
Ազատութեա՜ն ես ղուրպան։

28 Յունվարի 95. ԽՆՆԹԸ.

ՙԱՊՏԱԿԻ, ԼՐԱԲԵՐԻ ՉԱՐ ԿԱՏԱԿՆԵՐԸ

—

„Դրօշակ" անուն թերթի չափազանց զգայուն խմբագրութեան երեսին մեր լրաբերի անցեալ անգամ տված թեթև ապտակն սպասածից աւելի մեծ ազդեցութիւն է գործել։ „Դրօշակը" մեր լրաբերի այդ արարքից բարկացած, հայհոյում է նրան։ Մեր սատանայ լրաբերն ամենայն արհամարհանքով ծիծաղում է այդ հայհոյանքների վրայ. արժէ՞ միթէ ամեն տեսակ մարդուց վիրաւորվել։ Եւ նա դարձեալ սատանայական ու խորհրդաւոր կերպով թողնելով „Հնչակին" իր հաշիւները մաքրել հասարակական գործի վաշխառուների հետ, այս անգամ մեզնից խնդրում է զետեղել հետևեալը. —

Ցաւում եմ, որ իմ ապտակս այնպիսի տըխուր հետևանքներ առաջ բերաւ և հակառակ իմ սպասածիս, փոխարէն „Դրօշակի" աչքը պարզելու, բոլորովին մթնացրեց նրան։ Ցաւում եմ, որ „Դրօշակը" դրանից հիւանդացել, տենդով է բռնվել և զառանցում է։ Ոչինչ, ի հարկէ, եթէ նա զառանցէր միայն, որ մի սատանայ լրաբեր ապտակ է տալիս նրան։ Բայց „Դրօշակի" այդ համարի առաջնորդողն էլ չը կարողացաւ խուսափել իր խմբագիրների չար բարկութիւնից և այնտեղ էլ, սկզբից մինչև վերջ, ամեն-մի տողում այդ խմբագիրները Հնչակեան են տեսնում և նրա մասին զառանցում։ Օրինակ „Դրօշակի" գրողի գըչականութեան փորձում, որ նրա առաջնորդողն է, շատ ձգձգված, ջրիկ կերպով, կրկնութիւններով, խեղճ կարօտ սոփեստութիւններով ու դարձուածներով, և անփորձ մտքով ամեն կերպ ճիգ է թափում իր չը հաւատացածը հաւատացնել իր ընթերցողներին։ Այսպէս, նա ջանում է հաւատացնել, թէ հայ յեղափոխական շարժումները, թէ Սասունի ապստամբութիւնը, թէ Աշըգեանին սպանելու փորձը և այլն գործադրել է ինքը հայ ժողովուրդն ինքնաբերաբար, սեփական նախաձեռնութեամբ և ինքնուրոյն գիտակցութեամբ։ Բայց ներողութիւն. նա խոստովանում է մի բան. Սիմօն Մագսուտ բէյին սպանելու փորձը Հընչակեան գործ է... Հասկացա՞ք, միայն այդ է եղել Հնչակեանների գործը, և այն էլ ի՞նչ... „անյաջող"։ Բայց „Դրօշակի" այդ բոլոր կիսակատարեալ, սակայն խորիմաստ գիւտերն ունեն իրանց կատարեալ պսակը։ Բանից, այսինքն „Դրօշակի" խորիմաստ զառանցանքներից դուրս է գալիս, որ հայ յեղափոխական շարժումները երեսուն տարից ի վեր է, ինչ գոյութիւն ունեն... Երբ „Դրօշակի" այդ համարը ձեռքս անցաւ (որովհետև „Դրօշակը" մեր խմբագրութեան չէ ուղարկվում... համեստաբար ու քաջաբար), ես ճաշի էի նստած և սեղանի վրայ, պատահմամբ ու սխալմամբ, եփվածհաւ կար դրված։ Սկսայ բարձրաձայն կարդալ „Դրօշակի" առաջնորդողը. երբ հասայ նրա երևելի գիւտերին՝ յանկարծ եփված հաւը վեր թռաւ իր տեղից և սկսեց կրկչալ...

*

Դա ինքնադատապարտութիւն է, այդ գիւտերը, որ անում է „Դրօշակը", յուսահատած այն ևս, որ ինքը ո՛չ մի բաժին չունեցաւ յեղափոխական գաղափարներից։ Ի՞նչպէս այդ խորագէտ մարդիկը, որոնք թագնված են իրանց կընքած փքուն անուան տակ, այն է „Հայ յեղափոխ. Դաշնակցութիւն" (և ինչու, չը գիտենք, աւելի յարմար չէ անուանել խաչագողների Դաշնակցութիւն), մի զառանցական մարմին, որ դեռ չը ծնված մեռաւ՝ հակառակ այգասիր[illegible]բար իր ժողոված հարիւր հազար րուբլիներ, որոնցով ջանք էր թափվում մեռած մարմնին կենդանութիւն տալ, մի զառանցական մարմին, որ իր չը գոյութիւնը գոյութիւն ցոյց տալու համար ստիպված է իր կնքած „վկայագրերը" զանազան երկրների թիւրք դեսպանների ձեռքը

կամքին, անգութ կերպով երևան էին գալիս կատաղի արտայայտութիւններով։ Այժմ նրանք սկսել էին կամաց-կամաց իրանք իրանց մէջ ամփոփվել։

— Լսեցի՞ք. վաղը կոնդակ պիտ կարդան Աստուածածնայ եկեղեցին, ասաց Գալօն փոխելով խօսակցութեան նիւթը։

— Ի՞նչ... կոնդա՞կ... գոչեցին միաբերան ամենքը։

— Չը գիտեմ, բայց կերևի նորէն պատրիարքէն է. ժամկոչ Սողոմոնը կըսէր թէ յեղափոխականներուն դէմ է. տ. Խորէնը սերտած տուն մնիկ է արեր։

— Ընկերութեա՜ն մարդիկներո՜ւն, ընդմիջեց խալիֆա Ստեփանը. ծօ, իւաւ կըսեմ, հաւատացէք, մարդը խենդեցած է եւ կամ արիւնը բռնած է. „դուք ոչ կամիք մտանել եւ որք կամինն արգելուք" ասաց Քրիստոս, այ փարիսեցի վարդապետներ, ա...դեռ ամիս մը առաջ կարդացին այդպէս մի կոնդակ։

Քրիստոսի անունը լսելիս մամին տէր-ողորմեայի հատիկների մի քանիսը մէկից քաշեց եւ երեք անգամ խաչակնքելով „ղուրպան ըլլամ անունին" մրթմրթաց։

— Հիմկու պատրիարքները կոնդակն էլ խաղալիկ դարձուցին, վըրայ բերաւ արաբաջի Համբար վարպետը։ Ես անպէս հաւատացած եմ, որ եթէ սուլթանի շունը սատկի, պատրիարքը կոնդակով պիտի ծանուցանէ եկեղեցիներու մէջ։

— Կըսեն թէ, ասաց ուստա Արմէնը, ընկերութեան մարդիկը թուրքերու ղուրպան պայրամին օրը մեծ, կանաչ սարըխ մը եւ մէկ հատ էլ սոֆթայի երկար ճիպպէ են ղրկեր պատրիարքին։

— Վա՛յ քոռանամ, ճչաց մամին, ինչո՞ւ... պատրըա՞քը թըրքցեր է, ի՞նչ, որ հօճայի սարուխ են ղրկեր. ամա՜ն Աստուած, ամա՜ն, տահա ինչեր պիտ լսենք։ Հապա մենք ի՞նչ պիտ ըլլանք, աւելացրեց նա բոլորովին զարմացած։

— Ի՜, ինչ պիտ ըլլանք, մենք էլ կը թըրքընանք, կը լինինք կերթայ, ասաց ծերունի Մարտիրոսը, ծաղրական ձեւ առնելով։

— Վո՜ւյ, քարը գլխուս, ասաց պառաւը տեղիցը վեր շարժվելով,— ջըհուդ կըլլամ, չեմ թըրքնար։ Ես Դատաստանին սեւ երես երթալու ժամանակ չունիմ. եւ սկսաւ անընդհատ խաչակնքել վախենալով, որ չը՞լինի թէ ուրիշ ժամանակ առիթը ձեռքից կորցնէ։

Մամին պարզամտութիւնն ամենքի ծիծաղը շարժեց եւ չը կարողանալով զսպել իրանց, ամենքն էլ բարձրաձայն քահքահով խնդացին։

— Բայց մեր տ. Խորէնին ինչո՞ւ սարուխ չեն ուղարկեր. մերինն էլ պատրիարքէն վար չի մնար, եւ եթէ լսէ, մինչեւ անգամ քէն կընէ, մէջ մտաւ Պստիկը, որը մի շատ սակաւախօս երիտասարդ էր։

— Նոր էլ կարգը կուգայ. եպիսկոպոսը տէր-տէրի կարգ տուաւ այդ անպիտանին, մենք էլ սոֆթայի կարգ կուտանք, պատասխանեց Գալօն։ Օր կուգայ, որ կղերականութիւնն այլեւս դեր չի ունենար ժողովրդին մէջ. եւ ժողովուրդը կախում չի ունենար ոչ հոգեւոր եւ ոչ մարմնաւոր իշխանութիւններէ։ Վեղարը եւ փիլօնը արդէն անցեալին այն մոգական վարագոյրներն են, որուն տակ ամեն բան կը թագցընեն ռամիկ ժողովրդի աչքէն։ Այդ խորհրդաւոր սեւ գոյնի մէջ փաթաթված սեւ սիրտ կըղերականները ամեն ինչ սահմանափակած են ժողովուրդի համար։ Ի հարկէ մեր խօսքը կը վերաբերի կղերներու՝ ընդհանուր առմամբ. մենք միեւնոյն ատեն պէտք է յարգենք բացառութիւնը, որ, դժբաղդաբար, քիչ է. այդպիսիները մեզ համար անապատներու մէջ գտնված ջրատեղերու կը նմանին, որ երբեմն կը յագեցնեն մեր հոգեկան ծարաւը. միեւնոյն ատեն պէտք է գիտնանք թէ այդպիսիները մեր աչքին առջեւ կը կորսնցնեն իրենց կղերականութիւնը. անոնք մեզ համար աւելի ազնիւ հոգիներ են, որ ոսկիի պէս երբէք ժանգ չեն վերցներ, որչափ որ էլ փտած շրջանի մէջ գտնվին։ Նախապաշարմունքը, շարունակեց Գալօն, մեր հայերու մեզ թողած ժառանգութիւններէն մին, այնքան արմատացած է խեղճ հասարակութեան մէջ, որ իսկապէս անասուն դարձուցած է զայն եւ այնքան կուրացուցած աւանդական առասպելաբանութիւններով, որ մինչեւ օրս էլ դեռ մեր պապերուն եւ տգէտ ժողովրդին բերանին մէջ կը պտտի մի նշանաւոր խօսք. „կղերական ըսածդ կրակ է, եթէ անոր շատ մօտենաս կայրիս", եթէ մինչեւ անգամ այդ կղերականը ամենատգէտ եւ բոլորովին նեղ հայեացքով մէկ անձ ըլլայ։ Այդ արմատացած աւանդական նախապաշարման շնորհիւ նա կը պաշտվի. հաւատացեալ ժողովուրդը առանց գիտնալու կռապաշտ է. Ասիկա կը հաւատայ ոչ թէ Քրիստոսին, այլ այդ անունն իրենց համար շահավաճառութեան զէնք ընտրող անձերուն։ Ապացոյցներ խիստ շատ են եւ այսօր դեռ հին սերունդի մնացորդ շատ մը պառաւներ եւ նոր սերունդի բոլորովին տգէտ եւ գիւղական դասակարգը մանաւանդ, լսելով միայն Քրիստոսի անունը՝ կը բաւականանայ եւ չի էլ մտածեր որ կղերականը իր խոշոր դըրպանով եւ խոշոր էլ ստամոքսով մէկ աւելորդ բեռ է դարձած ժողովուրդին վրայ, լուծ մը, որ իսկապէս նոյնքան ծանր է, նոյնքան ճնշող եւ անտանելի, ինչ քան թիւրք կառավարութեան լուծը։

(կը շարունակվի) Վ.Ի.Թ.

ԵՐԷԿ.

ԱՅՍՕՐ.

ցել (օր. Հռոմի Թիւրք դեսպանի) կամ ֆօտոտիպիով հրատարակել տալ Թերթերում (օր. Illustrirttes Viener Extrablat, Nr 7, 95 Թ.), մի զառանցական մարմին, որ հէնց իր այդ ընթացքով ցոյց է տալիս, որ, յիրաւի, գործ չունի, որպէսզի գաղտնիք ունենայ և այդ պատճառով է իր իբր գաղտնի վկայագրերն ազատ հրատարակում, — կրկնում եմ, ինչպէս այդ ցուցամոլ անճարակները բոլորովին մոռացել են, որ նոյն իրանց „Դրօշակի" էջերում իրանց յատուկ պոռոտախօսութեամբ տղայամտաբար յայտարարել են ի լուր աշխարհի, թէ իրենք՝ „Դաշնակցութիւնը կը տայ հայկական ապստամբութեան նշանը": Մեծախօս խմբակի թէ խելքն է կարճ, թէ յիշողութիւնը: Եթէ, նրա ասելով, Հայ ապստամբական շարժումները գոյութիւն ունեն արդէն երեսուն տարիից ի վեր, եթէ հայ ժողովուրդն ընդունակ է առանց ուսուցիչների, ինքնաբերաբար, իր նախաձեռնութեամբ յեղափոխութիւն անելու, եթէ, վերջապէս, Սասունի ռամիկ ժողովուրդն է այդ մեծախօս խմբակի յեղափոխական ուսուցիչը, ինչպէս "Դրօշակն" է յայտարարում, այն ժամանակ որքան հիմա այդ խմբակն ինքը պէտք է զզվէ իր այն մեծամիտ ու ծիծաղաշարժ յայտարարութիւնից, որ անում էր երեք տարի առաջ, ինքն իրան ապստամբութեան նշանը ցոյց տվող և հայութեան փրկիչ հռչակելով: Նա իր չափը միթէ այն ժամանակ չը գիտէր և հիմա է խելքի է եկել: Խայտառակ ինքնադատապարտութիւն:

*

„Դրօշակն" իր երևելի դիւտերն անելով, այդպիսով ինքն իրան Թակարդի մէջ է գցում, մինչ իսկապէս նա միայն ուզում էր քօղի տակ ծածկել իր այն անխոստովանելի զգացումը, նախանձը, որ որդի պէս կրծում է նրա սիրտը: Նա պատրաստ է աչքը ծածկել իրականութեան առջև, բանազբօսիկ դատողութիւններ անել, տխմար ձևանալ, միայն թէ Հնչակեաններին կարողանայ պարսաւել, „Հնչակի" վարկը գցել, „խեղդել„, ինչպէս ասում են իրանք՝ „Դրօշակի" մարդիկը: Միւս կողմից էլ հէնց որ մի յեղափոխական աչքի ընկնող դէպք է երևան գալիս, որ կատարվում է հնչակեան արիւնով, անմիջապէս „Դրօշակի" մարդիկն իրանց տաք բոյներից դուրս են պրծնում և գաղտուկ կերպով տարածում ամեն տեղ, թէ իրանք են գործողները թէ Հնչակեան Մուրատներն իրանց մարդիկն են և շատ անգամ միամիտներն հաւատացնում թէ իրանք Հնչակեան են: Իսկ հրապարակով այդ բոլորը չեն յանդգնում յայտարարել, և Հնչակեանների հերոսութիւնները, նրանց գործերը, տարած յաղթանակները, նրանց արեան գնով վաստակած դափնիները, անտարակոյս, մեծ խանգարանք են լինում „Դրօշակի" մարդկանց խաղաղ քնի համար: Եւ նրանք հնարներ են որոնում իրանց գլխում. — „եթէ մենք, ասում են նրանք, եթէ մենք չը կարողացանք „ապստամբութեան նշանը տալ" և նշանը տվին Հընչակեանները, եթէ մենք մի գործ էլ չը տեսանք, մի գործիչ էլ չունեցանք, չը նայած, որ դրամապէս Հնչակեաններից շատ հարուստ էինք, մեր այդ արատը ծածկելու համար՝ ասենք թէ Հայաստանում ոչ մեր և ոչ Հնչակեանների կողմից գործիչներ չը կային, այլ թէ հայ յեղափոխական շարժումներն ինքնաբերաբար գոյութիւն ունեն երեսուն տարիից ի վեր:„

*

Այդ է „Դրօշակի" հոգու գաղտնիքի ամբողջ տրամաբանութիւնը, որ նրան թելադրում է ամեն տեսակ աչքակապ դիւտեր անել: Հիմա նա անհամբերութիւնից դողում է, թէ ե՞րբ մի գործ կը լինի, որ Հնչակեան գործ չը լինի, որպէսզի կարողանայ „Դրօշակն" իրան վերագրել: Նա փնտռում է էշի պայտ, որ այդ ցոյց տալով աշխարհին, հաւատացնէ թէ էշ ունի: Բայց գ ո ր ծ տեսնելու համար „Դրօշակի" մարդկանց մի բան է պակասում, ճիշդ է թէև, որ այդ բանին նրանք այնքան կարեւորութիւն չեն տալիս: Այդ բանը ոչ թէ նիւթական, այլ բարոյական հարստութիւնն է:

*

„Դրօշակն" իրան և իր մարդկանց անուանում է Սասունի ժողովրդի աշակերտ, մի խօսք, որ եթէ նայես միւս կողմից, դուրս է գալիս, որ նրանք յեղափոխական են դարձել Սասունի դէպքից յետոյ: Սասունցի ժողովրդի աշակե՛րտ — ո՜չ խոստովանութիւն է դա երեք տարի առաջ ամբողջ հայ ժողովրդին „ապստամբութեան նշանը տալու" յաւակնութիւն ունեցող խմբակի կողմից: Բայց խորհուրդ ենք տալիս, որ լաւ հետևեն իրանց ուսուցիչներին և... կէս ճանապարհից յետ չը դառնան.. ազգասիրաբար: Տեսէք, սակայն, որ նոյն իսկ „Դրօշակում" փառաբանված Մարգար վարժապետները, ծիրայրները, Մուրատները, որ Սասունցիների, հայ ժողովրդի յեղ. ուսուցիչներն են, յայտնի կերպով ու պաշտօնապէս Հնչակեաններ էին, մի բան, որ գիտէ ժողովուրդը, Թիւրք կառավարութիւնը, Եւրոպան անգամ... Ուրեմն „Դրօշակն" իր մարդիկներով լինելով աշակերտներ ռամիկ Սասունցիների, այդպիսով յայտնվում են Հնչակեանների աշակերտների աշակերտ..... Ի՛նչ հիասթափութիւն, ի՛նչ դառնութիւն „Դրօշակի" և իր մարդկանց համար.... Նա՛և „Հընչակի" և Հնչակեանների համար....

* * *

Աշըգեան յայտարարած է, թէ նոր պատրիարքը իր ծ ո ւ ռ քաղաքականութեամբ ազգը պիտի կործանէ...

—

ՀԱՅԱՍԻՐ ԱՆԳԼԻԱՑԻ ՄԵԾԱՊԱՏԻՒ ՄՈՒՐԱՑԿԱՆՆԵՐ

ՊԱՏԿԵՐ I. — Անգլիացի հայասէրը հարուստ հայ վաճառականին.—

„Տվէք ինձ 100 ոսկի և մենք մեծ միտինգ կը կազմենք, որի հետևանքը.... Հայաստանի ազատումը կը լինի..."

Վաճառականը (հիացումով) — „Մի՞թէ.. գեղեցի՜կ գործ... Ահա՛ ձեզ 200 ոսկի:"

ՊԱՏԿԵՐ II. — Նոյն անգլիացին միտինգից յետոյ իր մի բարեկամին.—

„Լաւ միտինգ ունեցանք, այնպէս չէ՞... գիտէ՞ք, որ ամբողջ ծախսը հազիւ 5 ոսկի նստեց ինձ.. (առանձին) Ի՛նչ հրաշալի հասոյթներ...".